

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ॥ ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ॥

ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ

ਸੰਸਥਾਪਕ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ
Founded by
BHAI VIR SINGH IN 1899 A.D.

Khalsa Samachar

ਸਪਤਾਹਿਕ/ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਸਥਾਪਤ 1899 ਈ.
www.bvsss.org
ਫੀ ਪਰਚਾ 5/-

ਅੰਕ ੨੬ ਜਿਲਦ ੩੦ ੯-੧੫ ਜੁਲਾਈ ੨੦੨੦, ੨੬-੩੨ ਹਾਫ਼ ੨੦੧੭ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸੰਮਤ ੫੫੨
ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ ਦੇਸ਼ ੨੫੦/-, ਵਿਦੇਸ਼ ੨੫੦੦/- ਅਤੇ ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਦੇਸ਼ ੨੫੦੦/-, ਵਿਦੇਸ਼ ੨੫੦੦੦/-

Issue 26 Volume 30, 9-15 July 2020

Yearly Subscription India 250/-, Abroad 2500/- and Life Membership India 2500/-, Abroad 25000/-

ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ : 14 ਜੁਲਾਈ/ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੯

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ

❖ ਗਿਆਨੀ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ

ਦੁੱਖ ਹਰਿ ਲੇਤ, ਸਿੱਖ ਬਾਂਛਤ ਕੇ ਦੇਤਿ ਗੁਰ,
ਸੱਤਿਨਾਮ ਹੇਤੁ ਲਾਇ ਚੇਤਨਾ ਚਿਤਾਵਈ।
ਮਨ ਕੇ ਬਿਕਾਰ ਨਾਸ਼ ਕਰੈ ਏਕ ਬਾਰ ਗਨ,
ਧੀਰਜ, ਧਰਮ, ਦਯਾ ਗੁਨ ਕੇ ਬਥਾਵਈ।
ਸਮਤਾ, ਸੰਤੋਖ ਸੋ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਰਿਦੇ ਬਾਸ,
ਸਿੱਖੀ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੀਕੇ ਸੁਗਮ ਬਤਾਵਈ।
ਜਾਨਿ ਸਿੱਖ ਆਪਨੋ, ਹਰਤਿ ਤੀਨ ਤਾਪਨੋ,
ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਤਪ ਤਾਪਨੋ ਸੁ ਫਲ ਮਹਾਂ ਪਾਵਈ।।੫।।

ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਬਿੱਤ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਮਹਾਂ ਵਾਕ “ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਡਿਠੇ ਸਭਿ ਦੁਖਿ ਜਾਇ” ਦੀ ਮਾਨੋ ਵਯਾਖਯਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਨਿਰਾ ਏਹੋ ਸਗੋਂ ਸਤਿਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪੁਆਕੇ ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਅਸਥਾਨ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਮਹਿਲ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ)

(ਦੀ ਤੱਕਣੀ) ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ, ਦਯਾ ਆਦਿ ਵਧਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸੋਖਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਐਸਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮਤਾ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ (ਝੱਟ) ਵਾਸਾ ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਤਾਪ ਆਧਿ, ਬਿਆਧਿ, ਉਪਾਧਿ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਗ੍ਰ ਤਪ ਤਾਪੇ ਦੇ ਮਹਾਨ ਫਲਾਂ ਦਾ ਪਾਵਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧੰਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀਓ!

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਇਸ ਬਾਲ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਉਦਯ ਸੂਰਜ ਦੀ ਮਨਮੋਹਨ ਪ੍ਰਭਾ ਵਿਚ ਲਸੀ ਤੇ ਸੁਖਾਵੀਂ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦਾ ਹੀ ਦੁੱਖ ਚਿੱਟਾ ਚਾਨਣਾ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਰੁਸ਼ਨਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਬਾਲ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਛੰਦ ਵਿਚ ਐਉਂ ਕਰਾਏ ਹਨ:-

ਸ੍ਰੈਯਾ- ਸੁੰਦਰ ਸੂਰਤ, ਮਾਧੁਰੀ ਮੂਰਤਿ, ਪੂਰਤਿ ਕਾਮਨਾ ਸਿਖਜਨ ਕੀ।
ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੂਪ ਧਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪੂਰਬ, ਆਠਮ ਦੇਹ ਸੁ ਨੌਤਨ ਕੀ।

ਅੰਦਰ

- ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ 3
- ਕਵੀਸ਼ਰ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ 4
- ਸੰਤ ਬਿਮਲਾ ਸਿੰਘ : ਪਿਆਰਾਂ ਦਾ ਸਾਈਂ 5
- Philosophy of Education... 7
- ਸੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ : ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ 10
- ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ 11
- ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਵਿਗਿਆਨੀ : ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ 12

ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ।

ਜਦੋਂ ਮਹਿਪਾਲਕ ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੇ ਤਜਿ, ਪੈ ਪਹਿਰੈ ਹਿਤ ਭਾਂਤਨ ਕੀ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤਥਾ ਦੁਤਿ ਪਾਵਤ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੇ ਮਨ ਕੀ।।੨।।

ਪਹਿਲੇ ਸੱਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰੇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅੱਠਵੇਂ ਸਰੂਪ ਨੇ ਨਵੀਂ ਤੇ ਨੌਤਨ ਬਾਲਾ ਦੇਹ ਧਾਰੀ, ਜੋ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ, ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨਹਾਰ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ, ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਇਸ ਨੌਤਨ ਬਾਲਾ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ? ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕਵੀ ਜੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਰਾਜਾ ਅਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਉਤਾਰਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਤੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਨੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨੂੰ ਪਹਿਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਾਵਨ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਤਾਂ ਓਹੋ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਆਭਾ ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਦਿਲੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਹੋ ਰੂਪ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਬਾਲਾ ਸਰੂਪੀ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਠੀਕ ਓਹੋ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਚਮਕ ਰਹੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਾਰਜ ਸਾਰ ਰਹੀ ਸੀ? ਹਾਂ, ਨਿਰਸੰਸੇ ਓਹੋ ਕਾਰਜ ਸਾਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਪੰਜ ਬਰਸ ਦੀ ਵਰੇਸ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠੇ ਤੇ ਅੱਠ ਤੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਬਰਸ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ ਪਰ ਇਸ ਥੋੜੇ ਜਿੰਨੇ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕੋਤਕ ਕੀਤੇ ਓਹ ਓਸੇ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਦੀ ਅਲੂਹੀਅਤ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਵੀਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਵਿਖਾਧ ਤੇ ਅਡੋਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣਾ, ਪਰ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰਾਪ ਦੇ ਵਾਕ ਕਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਅਛੋਭ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਸ਼ ਹੋਕੇ ਸ੍ਰਾਪ ਨਾ ਦੇਣਾ ਪਰ ਅਗੰਮ ਵਾਚਕੇ ਭਵਿਖਯਤ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਉਸ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਸੰਬੰਧੀ ਦੱਸ ਦੇਣੀ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਝੀਵਰ ਤੋਂ ਅਪਣੇ ਹਸਤ ਕਮਲ ਦੀ ਛੜੀ ਦੀ ਛੂਹ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਵਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦੇਣਾ, ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅਨੂਠੇ ਕੋਤਕ ਕਰਨੇ ਤੇ ਫਿਰ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨੌਵੀਂ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਅਨੇਖੇ ਕੋਤਕ ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਨਵ

ਬਾਲਾ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਸਪੁਰਦ ਲਏ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੯ ਸੰ: ੧੭੧੩ ਬਿ: (6 ਜੁਲਾਈ, 1656 ਈ:) ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਟਿਕਾਣੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਵਤਾਰ ਅਸਥਾਨ ਸ਼ੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਵਰੇਸ ਵਿਚ ਕੋਤਕ ਵਦੀ 8 ਸੰ: ੧੭੧੮ ਬਿ: (੫ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੬੬੧ ਈ:) ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਪਰ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠੇ। ਤ੍ਰੈ ਸਾਲ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਤ੍ਰੈ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਘੱਟ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਵਰੇਸ ਵਿਚ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੭੨੧

(30 ਮਾਰਚ, 1664 ਈ:) ਨੂੰ ‘ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ’ ਦੇ ਵਾਕ ਕਹਿਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਦੀ ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਕੇ, ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ।

ਅੱਜ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਪੁਰਬ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਚਿੰਤਨ ਕਰਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਤਕ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ, ਅਸਾਂ ਅਜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਬੀ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿਉਂਕਿ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਦੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੌਖਾ ਇਲਾਜ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:-

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਡਿਠੇ ਸਭਿ ਦੁਖਿ ਜਾਇ।।

(ਖਾ.ਸ. 10 ਜੁਲਾਈ, 1958 ‘ਚੇ)

ਸਾਈ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲੁ

ਨਾਮ ਪਾਪ ਔਰ ਦੁੱਖ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾਂ ਬੀ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਿਮਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ। ਨਾਮ ਸੁਚੇਤ ਮਨ ਤੋਂ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿਚ ਸਿੰਜਰ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪਏ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜਦ ਨਾਮ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪੇ ਸਿਮਰਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਯਕਤੀਗਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ। ਜਦ ਵੀ ਵਕਤ ਮਿਲੇ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੇਟ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਕਤ ਦੀਆਂ ਵਿਰਲਾਂ ਵਿੱਚਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਧਨ ਆਸਾਨ ਹੈ, ਸਹਿਜ ਹੈ, ਇਕ ਨਿਰਯਤਨ ਯਤਨ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ; ਜੇਗੀ ਜੋ ਦੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸੇ ਨਿਰਯਤਨ ਯਤਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਵੱਧ ਲਾ ਕੇ ਉਹੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁੜ੍ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਬੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

-ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ

ਜੇ ਠ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਦਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵੱਸਣਾ ਮਹਿਜ਼ ਗਰਮੀ ਦੀ ਤਪਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਵੀ ਸੂਚਕ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ, ਅਰਥਸਥਿਤੀ ਤੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਾੜ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਸ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਦਲ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਪਿੜ ਮੱਲਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਭੱਖਦੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਹਉਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਦੇ ਇਹ ਬੱਦਲ ਧਰਤੀਵਾਸੀਆਂ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵੱਸਦੇ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਨ ਦਾ ਸ਼ਰਬਤ ਲੈ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਬਰਖਾ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਛੱਗਟਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਜਿੰਦਾਂ ਜਿੰਦਾਂ ਹਾੜ ਸਾਉਣ ਵਲ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਸੰਘਣਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਦਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਰੰਗ ਦਿਨ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਤਪਸ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਵਣ ਕੀ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੀ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਰਿਵਰਤਨ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ, ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਸਭ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ, ਕਾਵਿ-ਉਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਮੀਂਹ ਵਰਸੇ ਥੀਡੇ ਬੋਲਦੇ ਕੋਈ ਚੜਿਆ ਮਹੀਨਾ ਸੋਣ

ਸਾਵਣ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਵਾਛੜ ਆਈ ਇੰਮ ਇੰਮ ਵਰ੍ਹਦਾ ਪਾਣੀ
ਰੱਬ ਨੇ ਮੇਰੀ ਆਪ ਸੁਣ ਲਈ ਮੈਂ ਬਣੀ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ।

ਸਾਉਣ ਦਾ ਚੜ੍ਹਨਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਚ ਆਏ ਬਦਲਾਅ ਨੇ ਮਨ-ਮਸਤਕ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਟਕੋਰਿਆ। ਅਕਾਸ਼ 'ਚ ਛਾਏ ਕਾਲੇ ਬੱਦਲਾਂ 'ਚ ਚਮਕਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੇ ਸੁਹਾਗਣ ਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨੀਂਦ ਉਡ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਭੁੱਖ ਵੀ। ਇਕੱਲੀ ਸੇਜਾਂ ਤੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਇਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪਿਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ 'ਚ ਸਾਵਣ ਦਾ ਵੱਸਣਾ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਪ ਰਿਹਾ। ਪਿਰ-ਸੰਜੋਗ ਲਈ ਬਿਹਬਲ ਇਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਰਾਮਾਂਹ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿ ਆਏ॥
ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਏ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ॥
ਸੇਜ ਇਕੋਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ ਮਰਣ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ॥
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਂਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ ਕਾਪੜੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ॥
ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥ (ਅੰਗ ੧੨੮੦)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਰਵਰਤੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਉਣ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ 'ਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੁਹਾਰਾਣੀ-ਸੁਹਾਰਾਣੀ ਦੀ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਵਣ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਕੰਤੈ ਚਿਤਿ ਕਰੇਹੁ॥
ਨਾਨਕ ਝੂਰਿ ਮਰਹਿ ਦੋਹਾਰਾਣੀ ਜਿਨ੍ ਅਵਰੀ ਲਾਗਾ ਨੇਹੁ॥੧॥
ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਹੇ ਸਖੀ ਜਲਹਰੁ ਬਰਸਨਹਾਰੁ॥
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸਵਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ੍ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ॥੨॥

(੧੨੮੦)

ਸਾਵਣ ਦਾ ਸੁਹਾਉਣਾ ਮੌਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੁਹਾਗਣ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਮੁਖ ਮੋੜੀ ਬੈਠੀ ਦੁਹਾਰਾਣ ਲਈ ਝੁਰ ਮਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਲਕਸ਼ ਪਰਮ ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੁਹਾਗਣ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਪਤ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬਰਸਾਤ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਦਾ ਡਿੱਗਣਾ ਪਿਰ ਰਤੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਤੇ ਦੈਵੀ ਮਿਹਰ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਸੁਖਦਾਈ ਵੇਰਵਾ ਹੈ। ਬੂੰਦਾਂ ਦੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸਾਵਣ ਅਖੀਰ ਝੜੀਆਂ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਰਥ 'ਚ ਮਿਹਰ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਜਦ ਇਕਾਗਰ ਹੋਏ ਮਨ-ਮਸਤਕ 'ਚ ਆਬੂਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸਉਣ ਦੀ ਝੜੀ ਨਿਆਈਂ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਇਸ ਖੁਮਾਰੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਰਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਨ ਉਨਮਨ ਅਵਸਥਾ 'ਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਸੁਖ-ਬੁਖ ਤੋਂ ਖਲਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸਾਵਣ ਦੀ ਇਸ (ਅੰਦਰੂਨੀ) ਝੜੀ ਨੂੰ ਛਹਿਬਰ ਨਾਲ ਤਸਬੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ ਇਮਝਿਆ ਹਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮਿ ਧਿਆਇ॥

ਦੁਖ ਸੁਖ ਕਾੜਾ ਸਭੁ ਚੁਕਾਇਸੀ ਮੀਹੁ ਵੁਠਾ ਛਹਬਰ ਲਾਇ॥ (੧੨੫੦)

ਛਹਿਬਰ ਦਾ ਲੱਗਣਾ ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਜੀਵ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਥਾਏਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ 'ਚ ਨਹੀਂ, ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਸੁਹਾਗਣ) ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਵੀ ਉਮਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਉਮਾਹ ਨੇ ਧਨ-ਪਿਰ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਸੁਹਾਉਣਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਹਾਉਣੇ ਮੇਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਇੰਝ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਨਾਨਕ ਬਿਜੁਲੀਆ ਚਮਕੰਨਿ ਘੁਰਨਿ ਘਟਾ ਅਤਿ ਕਾਲੀਆ॥

ਬਰਸਨਿ ਮੇਘ ਅਪਾਰ ਨਾਨਕ ਸੰਗਮਿ ਪਿਰੀ ਸੁਹੰਦੀਆ॥ (ਅੰਗ ੧੧੦੨)

ਸੱਚਮੁੱਚ ਸਾਵਣ ਨੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਜੀਵ-ਜੀਤੂਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਤੇ ਠੰਡਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਇਹ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸੰਗਮ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ 'ਚੋਂ ਸਿਰਮੋਰ ਹੈ ਤੇ ਯਾਦ ਰੂਪ 'ਚ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰੀ ਯਾਦ (ਜਪ-ਸਿਮਰਨ) ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਉਸ 'ਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, “ਦੈ ਤੇ ਏਕ ਰੂਪ ਹੈ ਗਯੋ।” ਇਕਰੂਪਤਾ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪ ਗਏ ਸਦੀਵੀ ਸਾਵਣ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਸਾਵਣ ਕਦੇ ਕਿਣ-ਮਿਣ ਕਿਣ-ਮਿਣ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਤੇ ਕਦੇ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਿਰ ਦਾ ਇਹ ਮੇਘ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਰਮੈਸ਼ ਪੁੱਟ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਜਲ-ਥਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੈ, ਹਰਿਆਵਲ ਨੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰ ਲਏ ਹਨ। ਪਾਣੀ 'ਚ ਬੰਡਿ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਮੋਰ ਨਿਰਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੋਇਲ ਕੂਕ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਰ-ਨਾਰੀ ਮਸਤੀ 'ਚ ਝੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਸਭ ਨੇ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮ ਆਨੰਦ 'ਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਉੰਨਵਿ ਉੰਨਵਿ ਆਇਆ ਵਰਸੈ ਲਾਇ ਝੜੀ॥

ਨਾਨਕ ਭਾਣੈ ਚਲੈ ਕੰਤ ਸੁ ਮਾਣੈ ਸਦਾ ਰਲੀ॥ (ਅੰਗ ੧੨੮੦)

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤੇ ਵੱਸਦਾ ਇਹ ਸਾਵਣ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦੀ ਹੋਣੀ ਬਣੇ। ਹਰ ਆਮ-ਖਾਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਚਾਟ ਲੱਗੇ, ਫਿਰ ਜਦ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਮੀਂਹ ਪਵੇ, ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਾਬੋਰ ਹੋ ਜਾਏ।

❖ ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਨੀ, 9891591206

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ

❖ ਪ੍ਰੋ. ਹਰਦੀਪ ਕੌਰ

ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਦਾ ਜਨਮ 28 ਜੂਨ, 1916 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਮਹਿਰਾਜ (ਬਠਿੰਡਾ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀਸ਼ਰ ਨੇ ਕਿੱਸਿਆਂ, ਕਵੀਸ਼ਰੀਆਂ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਿਆਂ, ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ, ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪਾਰਸ ਨੂੰ 1984 ਦੌਰਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਪਰੰਪਰਾ ਪਾਰਸ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਰਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਈ ਅੱਗੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਅਡੋਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਨੂੰ ਸਟੇਜਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਮੌਲਿਕ ਕਾਵਿ-ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਜੁਗਤਾਂ ਸਿਰਜੀਆਂ। ਉਹ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਪਈ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਜਗਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸਮੂਹ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖ-ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਨੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਭਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਅਧੀਨ ਉਸਨੇ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਿੱਖੀ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ 'ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕਾਈ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ, ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ, ਈਰਖਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਰਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸਾਰ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਰਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਰਚਿਆ ਅਤੇ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ' ਤਹਿਤ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ।

ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸੈਨਿਕ, ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵੱਜੋਂ ਉਭਾਰਿਆ। ਪਾਰਸ ਦੇ ਰਚੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ' ਅਧੀਨ ਪਾਰਸ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਰੋਤੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਰਸ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਸਟੇਜਾਂ 'ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਤ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵੱਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ 'ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ' ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪਾਰਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਸਰਬ ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਾਟੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ

ਬਾਜ਼ ਚਿੜੇ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰ ਗਿੱਦੜੋਂ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਪੀਤਾ।

ਪਾਰਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ' ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸੱਚ ਲਈ ਅਡੋਲਤਾ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਸੰਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਮੁੱਲਵਾਨ ਸਾਧਨ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਸੰਗ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ 'ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ' ਦੇ ਚਿਹਨ ਵੱਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਕਿਉਂ ਪਕੜ ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ, ਨੀਂ ਇਹ ਲਈ ਪੁਲਸੀਏ ਜਾਂਦੇ

ਤੱਕ ਨੂਰ ਇਲਾਹੀ ਨੂੰ, ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਪਰਬਤ ਸੀਸ ਨਿਵਾਂਦੇ

ਹੈ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪਈ ਮਰੋੜੀ

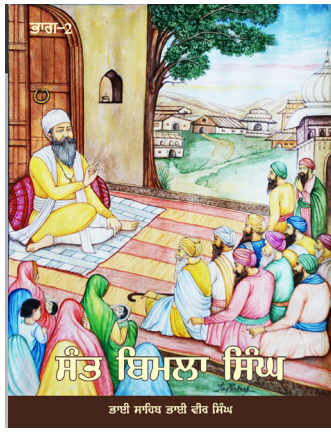
ਕਿਉਂ ਫੜੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ, ਭੈਣੋਂ ਇਹ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ।

ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ' ਅਧੀਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 6 'ਤੇ)

ਪਿਆਰਾਂ ਦਾ ਸਾਈਂ

ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਇਹ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪਤਾ ਦਾ ਇਕ ਲੱਛਣ ਹੈ, ਇਹੀ ਉਸਦੀ 'ਵਿਦਿਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪਤਾ' ਹੈ, ਇਹੀ ਉਸਦਾ ਬਿਰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਕ ਸਰੂਪ ਹੀ ਇਹ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਸਦਾ 'ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ' ਉਸਦੀ

ਲੋੜ ਦੀ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਨਿਰਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਂਙੂ ਅਚੇਤਨ 'ਵਸਤੂ' ਨਹੀਂ, ਨਾ ਉਹ ਅਚੇਤਨ 'ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਤ੍ਰ' ਹੈ, ਨਾ ਉਹ 'ਚੇਤਨ ਸ਼ਕਤੀ' ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਵ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਯਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਯਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਯਾਰ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹਨ ਜੋ ਕੇਵਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਐਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਬੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ 'ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸੰਪੂਰਨ' ਨੂੰ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ ਹੋਈ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪੇ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਭੁਲਾਕੇ ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਾ ਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਆਕੇ ਮੀਂਹ ਪਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੂਰਨ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਚਾਰ ਕਣੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਸਾਡੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ? ਪਰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸ਼ੈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਬੂਲਦਾ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਅਗੋਂ ਪਯਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਭਗਤ ਵੱਛਲਤਾ ਹੈ। ਸੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪਿਆਰ ਦਾ ਫਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਾਣ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਮਾਣ ਤਾਣ ਪਿਆਰ ਪੁੰਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰੇ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਣੀ ਹੈ ਉਹ ਉਸੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਅੰਸ਼ ਆਪਣੇ ਅੰਸ਼ੀ ਵਲ ਉਛਲਦੀ ਹੈ। ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਜੀ ! ਹੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਕਿ 'ਅੰਸ਼' ਅਪਣੇ 'ਅੰਸ਼ੀ' ਵਲ ਉਛਲਦੀ ਹੈ। ਅੰਸ਼ੀ ਆਪਣੀ ਵੱਲ ਉੱਲਰ ਰਹੀ ਅਪਣੀ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਾਂ ਅਪਣਾਵੇਗਾ ? ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੁਇ ਚੇਤਨ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮਯ ਹਨ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਜਦ ਫੱਲਾਦ ਚੁੰਬਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚੁੰਬਕ ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਚੁੰਬਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾਨ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਚੁੰਬਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਲੋਹਾ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੰਪੂਰਨ ਬੀਵਾਂ। ਉਹ ਨੇੜੇ ਆਏ ਹੋਏ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚਕੇ ਚੁੰਬਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਚਾੜ੍ਹਕੇ ਪਰਮਾਤਮ ਸਰੂਪ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ?

ਗੱਭਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਜੀ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਆਪ ਵਾਂਙੂ ਸਾਨੂੰ

ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ। ਅਸੀਂ ਹੁੱਜਤਾਂ, ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਤੇ ਟਿਚਕਰਾਂ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪਲਦੇ ਹਾਂ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਤਿ ਮਰਮੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਹਲਕੇਪਨ ਨਾਲ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਲੂਕ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

ਸੰਤ-ਆਪ ਹੁਣ ਜੇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਣਾ ਤਾਂ ਬਿਰਾਜ ਜਾਓ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ- 'ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਤੇਰੀ ਉਤਰਸਿ ਮੈਲੁ॥ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਹਉਮੈ ਬਿਖੁ ਫੈਲੁ॥' ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਾਹਰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਹੁ ਰੂਪੀ ਫੈਲਾਵਟ-ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:- 'ਜਿਨ੍ਹੀ ਸੇ ਸਾਲਾਹਿਆ ਪਿਆਰੇ ਹਉ ਤਿਨ੍ਹ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ॥' ਇਸੇ ਗੁਣ ਗਾਯਨ ਨਾਲ ਆਪ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਲਜਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ-'ਤੂੰ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿਫਤਿ ਸੁਆਲਿਉ ਜਿਨਿ ਕੀਤੀ ਸੇ ਪਾਰਿ ਪਇਆ।' ਸੇ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗ ਕੀਤਿਆਂ ਇਸ ਦੀ ਜਾਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਵੇਖਕੇ ਆਪ ਇਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰਨੇ ਦਾ ਚਾਉ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਣਾ ਪਿਆਰੇ ਦੂਜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ॥ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭ ਸਾਲਾਹਨਿ ਸੇ ਭਲੇ ਪਿਆਰੇ ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਰੰਗੁ ਹੋਇ॥ ਤਿਸਕੀ ਸੰਗਤਿ ਜੇ ਮਿਲੈ ਪਿਆਰੇ ਰਸੁ ਲੈ ਤਤੁ ਵਿਲੋਇ॥੨॥

(ਸੋਰਠ ਮ: ੧ ਅਸਟ : ੩-੬੩੬)

ਸਾਰੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਦੇਖਦੇ ਤੇ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ:-

ਆਪੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਕਰਮੀ ਮਿਲੈ ਵਡਾਈ॥ (ਪ੍ਰਭਾ: ਮ: ੧)
ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਬਤ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਰਾਂਗਿ ਘਣੈ ਅਤਿ ਰੁੜੈ॥ ਦੀਨ ਦਇਆਲੁ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਨਮੋਹਨੁ ਅਤਿ ਰਸ ਲਾਲ ਸਗੁੜੈ॥ (ਪ੍ਰਭਾ: ਮ: ੧)

ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਡਾਢਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲਾ ਤੇ ਡਾਢਾ ਸੁਹਣਾ ਹੈ, ਦੀਨਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਯਾਰਾ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਡਾਢੇ ਰਸ ਵਾਲਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ। ਉਸ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਸੰਦੇਸ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋ ਉਤਰੇ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਖਾਇਆ। ਖਿਮਾ, ਸਹਾਰਾ, ਦਾਨ, ਭਲਾ ਕਰਨਾ, ਉਪਕਾਰ, ਸੇਵਾ ਸਭ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਸਿਖਾਏ। ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬੀ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਸਿਖਾਇਆ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਰੂਪ ਰੇਖ ਤੋਂ ਨਿਆਰੇ ਪਰ ਸਤਿ ਸਰੂਪ, ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਉਸ ਪਯਾਰੇ ਅੱਗੇ

ਅਰਦਾਸ, ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਵਾਸ, ਉਸਦਾ ਸਿਮਰਣ, ਉਸਦਾ ਗੁਣ ਕਥਨ, ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨ ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਿਖਾਏ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! 'ਅਰਦਾਸ' ਬਾਬਤ ਆਪ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਭਾਈ ਚਾਨਣ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਾਸ ਬਾਬਤ ਕੁਛ ਵੀਚਾਰ ਅੱਜ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਕੁਛ ਫੇਰ ਸਹੀ। ਕੀਰਤਨ ਬਾਬਤ, ਹੁਣ ਜੋ ਕੁਛ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਸੋਝੀ ਮਿਲੀ ਤੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਸੁਣਾ ਚੁਕਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰ ਇਹ ਹੈ, ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪੇ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਮਲ ਥੀਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਲ ਪਕੜਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਖਿੜੀ ਚੀਜ਼ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ-ਏਕਾਗ੍ਰ ਹੋਈ-ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘੜੀ ਦਾ ਫਨਰ ਖਿੜ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬਲਹੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੱਠਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਤੇ ਜਿਤਨੇ ਵਡੇ ਲੇਖਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਕਾਵਾਂ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ, ਨਵੇਂ ਉਨਰ, ਸਿਲਪਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰੀਆਂ ਦੇ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਕ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਏਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਕਰਕੇ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੋ ਮਨ ਜੁੜਿਆ ਜਦ ਨਿਰੋਲ ਆਪੇ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪੇ ਦੇ ਬਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਪੇ ਦੇ ਰਸ

ਦਾ ਜਾਣਨਹਾਰ ਤੇ ਮਾਣਨਹਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ-ਸਭ ਤੋਂ ਸੌਖਾ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਕਸ਼ਟ ਬਿਹੀਨ ਉਪਰਾਲਾ-ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਹੈ ਤੇ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਉਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪੁੰਜ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਰਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਆਦਰਸ਼ ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਕੀਰਤਨ-ਕੁਛ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਅੱਧ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਵਾਂ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਰਸ ਆਵੇ ਕਿ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਸੋ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਹਿਣੀ ਕਥਨੀ ਦਾ ਸੂਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੁੰਜ ਸੱਚ ਹੀ ਸੱਚ ਸੀ। ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸੁਣਕੇ ਉਤਸਾਹ ਬਹੁਤ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨੇ ਲਈ ਮਨ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਆਗਾਜਾ ਹੈ ?

ਅਵਾਜ਼ ਆਈ-ਆਗਾਜਾ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ।

(ਲੇਖ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ ਅਗਲੇ ਅੰਕ 'ਚ)

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ

ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਰੋਤਿਆਂ/ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮੋੜ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਨੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਇਆ। ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਉਪਰੰਤ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆਈ ਉਸਦੇ ਹਰ ਰੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਰਸ ਵੱਲੋਂ ਰਚਿਤ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ' ਅਧੀਨ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਮੁੱਲਵਾਨ ਇਤਿਹਾਸ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ' ਅਧੀਨ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਤਸੱਦਦਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ ਜੀ' ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਸਿੱਖ ਵੱਜੋਂ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ 'ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੋ' ਦੇ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਲੋਅ ਹੇਠ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਪਾਰਸ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਸ ਲਕਸ਼ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖ ਦੇ ਨਿਰਵੈਰ, ਨਿਸ਼ਕਪਟ ਅਤੇ ਨਿਰਛਲ ਵਿਹਾਰ/ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਰਾਣੀ ਜ਼ਿੰਦਾਂ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਾਰਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ' ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਝਵਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕ, ਉੱਚੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ ਵੱਜੋਂ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਸਰੋਤੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਰਸ ਦੀ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਜਾਗਦਾ ਸੀ।

ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ

ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਜੰਗ ਚਮਕੌਰ' ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੂਰਮਤਾਈ ਨਾਲ ਲੜਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ' ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਲੱਗੇ ਮੋਰਚੇ ਦੌਰਾਨ ਤਸੀਹਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਉਚੇਚੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਸਾਕਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ' ਅਧੀਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਗੱਠਜੋੜ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖੀ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਅਸਲ ਸੱਚ ਲੋਕਮਨ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਗੱਡੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ' ਅਧੀਨ ਪਾਰਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਾਰਸ ਨੇ 'ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ', 'ਬੇਦਾਵਾ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ', 'ਭਗਤ ਰਵੀਦਾਸ ਜੀ', 'ਬਾਬਾ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ', 'ਬੀਬੀ ਰਜਨੀ', 'ਭਾਈ ਡੱਲਾ', 'ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ', 'ਬੀਬੀ ਸਰਸਤੀ ਅਤੇ ਫੁਟਕਲ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੀ ਰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਹ ਤੱਥ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਪਾਰਸ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨਪਿਆਰਾ ਕਵੀਸ਼ਰ ਬਣਿਆ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਵੀਸ਼ਰ ਵੱਜੋਂ ਗਾਉਣ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਈ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ, ਕਵੀ, ਲੇਖਕ, ਉੱਘੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਅਤੇ ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ 28 ਫ਼ਰਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਹੇਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਮੁੱਲਵਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਸਦਕਾ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਈਮੇਲ : hardeepsemar@gmail.com

Philosophy of Education

Perspective from Guru Granth Sahib

❖ Dr. Shashi Bala

Education is an indispensable component of culture and is a prerequisite condition for the promotion and preservation of cultural heritage. The word “education” is derived from the Latin root ‘e-ducere’ which means ‘to bring or lead out’. Education is a process which provides opportunities to actualise the inner potentialities of man. Education is defined by Ashley Montague as ‘the process of nourishing or rearing’. It is more than instruction which, nonetheless, is ‘a process of pumping information into the person.’ Education does not mean the accumulation of bookish knowledge but its implementation in all spheres of life. A mere information about any field is worthless unless it moulds the human personality. The main objective of education, according to Aldous Huxley, is twofold viz., improvement of intelligence and development of fellow-feelings in a spirit of love. Both these are the inherent traits which can be defined and cultivated but which cannot be imposed on man from outside. The holy scripture, *Guru Granth Sahib* stresses on the inner transformation of human personality as the aim of education. Therefore, the most significant factor is the quality of education, which could give direction as well as guidance to human conduct.

The question arises, how and in what way does any educational policy contribute to the promotion of culture and civilization? Education helps man in developing his mental capabilities which may be utilized either for the welfare of humanity or for causing damage and destruction to mankind. It may instruct persons to be selfish, arrogant and narrow-minded and it may broaden their outlook to make them cooperative members of the universal social order. The most imperative thing is not only acquisition of knowledge but the right kind of knowledge. Education serves man in two ways viz., by giving information about the past heritage and by providing skills in the manipulation of modern scientific technique. Any educational policy is inadequate if it fails to consider the fundamental questions of human existence i.e. meaning of life, nature of truth, goodness and beauty. Stressing on the philosophical outlook and integrated way of life as the basic objective of education, Philip H. Phenix observes:

The most important product of education is a constructive, consistent and compelling system of values around which personal and social life may be organized. Unless teaching and learning provide such a focus, all the particular knowledge and skills acquired are worse than useless.

The contemporary ideology plays a vital role in the formation of educational policy. The philosophy of education, is invariably affected by the metaphysical, epistemological and social assumptions of any society. In the ancient Hindu religion, the educational programmes and policies were formulated on the basis of social philosophy of *varnashrama dharma*. That is why, the women and the so-called untouchables were debarred from the study of sacred scriptures. The main objective of this type of traditional education was the attainment of heaven or salvation hereafter. This type of eschatological belief has led to dogmatic and authoritarian view of education which was antagonistic to the whole community. However, the hierarchical system leading to social segregation and group division is the product of moral illiteracy. In recent times, a wide diffusion of democratic and socialistic ideas has certainly undermined the traditional basis of education. The Sikh Gurus protested vehemently against the traditional approach to education based on the hierarchical system of society. Their main objective was reconstruction of society by bringing about a cultural revolution, which indeed, was possible by educating man in spirituality. They reiterated their educational philosophy on the basis of the core principles of their mystical vision. To them, educational philosophy is not something distinct and separate from the general philosophy of life but is an integral application of it to every event of life.

According to *Guru Granth Sahib*, the human existence is a rare opportunity for man to get divine knowledge. Life is a continuous process with no end. God, the Self-existent Being, has created this perennial mode of living beings for the perfection of man. Man, is indeed, the highest creation of this process of evolution. To acquaint himself with the spiritual gnosis, man has wandered through myriads of births. The summum bonum of human life is fulfilment of inner latent potentialities and this could have been

possible by educating man in and through spirituality. The fundamental human imperative is 'to know thy pristine nature'. This indicates to an understanding of the unique divine identity and essential humanity. Education in spirituality leads to an understanding of the concept and its associated practices and education through spirituality means participation in the process in accordance with the precepts and practices of spiritual life. It also means taking into account the very conduct and expression of life itself. Both these aspects of education i.e. understanding and practice are stressed in *Guru Granth Sahib*.

The acquisition of knowledge through alphabets is not undermined, nonetheless, the emphasis is on realization of the true essence through these alphabets. The relevance of these alphabets is clearly visible in the holy compositions of '*Patti Likhi*' and *Bawan Akhari*, which give an exposition of deep philosophical wisdom through alphabets. These alphabets or *akhar gian* is confined to the description of worldly phenomena. God cannot be defined through the words, but He abides in words and in-wordlessness. The basis of all types of knowledge lies in One God, Who is all-pervading as well as omniscient and dwells within the human mind. This type of faith culminates in practical wisdom by developing unity of outlook and purpose. If we look at the cosmos, it appears that all types of disciplines i.e. religion, science, philosophy and art belong to one single whole. This type of unity gives us a feeling of wonder and majesty of the panorama. The question arises, how does knowledge originate in human mind. Generally, there are two types of knowledge viz., empirical knowledge to be attained through the sensory experience and religious knowledge which is beyond the limits of senses and is to be attained through intuitive experience. This intuitive knowledge at its climax takes the form of divine revelation, which is the basis of all religious scriptures and occurred in different ways to different prophets or divine preceptors. This divine revelation is in fact the manifestation of God within the innermost depths of human soul. Emphasizing on the divine origin of such knowledge, it is stated in the Holy Scripture that God Who is the creator of four yugas, four mines and four Vedas, is Himself a learned Scholar and Himself is the inspirer of all knowledge.

However, the holistic approach to education is stressed in *Guru Granth Sahib* which aims at the full development of human personality by integrating the physical, mental and spiritual aspects. In fact, the different types of knowledge belong to one whole and must provide the basis for inter-cultural understanding and inter-faith dialogue which is clearly evident in

the holy compositions of the Gurus and Bhagats. Education should develop the capacity to establish meaningful relation and harmony among the variant sense experiences. This holistic approach is also visible in the world-view of Gurus. The world is considered sacramental, being the manifestation of God. The most significant study is to understand the wonderful and enigmatic universe in which we dwell. By realizing this, man can attain a life of eternity here in this world. On the contrary, modern education is stressing on the necessity of classification, categorization and specialization, thus, giving a narrow and pragmatic world-view. For the harmonious development of personality, it is essential to search into the roots of all knowledge and action. Speaking about the modern educational system, Aldous Huxley opines:

Twentieth century educators have ceased to be concerned with the question of ultimate truth or meaning and (apart from mere vocational training) are interested solely in the dissemination of a rootless and irrelevant culture and the fostering of the solemn foolery of scholarship for scholarship's sake.

Such type of education does not provide a true and meaningful basis for life. The question arises, what type of education can serve man in his inner development and in helping him to cross the worldly ocean. The phenomenal existence is not discarded in *Guru Granth Sahib*, but is given sanctification with a warning to protect oneself from indulgence. Over-indulgence in worldly affairs or in acquisition of material wealth can be cured by discriminative knowledge of self and not-self. Mere learning and acquisition of skill should not be the aim of education but it must endow man with a definite purpose in life. In the words of Dr. Radhakrishnan:

Education is not merely a capacity to echo others sentiments or render back words which others give to us, but it is the development of a proper outlook, an outlook of humanity, of humility, a quest for peace, harmony and fellowship.

A mere reading of books and muttering of prayers lead nowhere unless it is transformed into practical wisdom. This message is reiterated in the holy scripture in variant ways. Man cannot acquaint himself with the divine unless he feels the divine presence in his own heart. However, the reading and hearing of sacred books such as *Vedas* and *Puranas* is worthless if man is unable to attain a state of equipoise through them. The aim of education is not merely the accumulation of bookish knowledge but it lies in knowing or reflecting on the essence of reality. Devotion or Divine

Love is more significant than the practice of yoga and accumulation of theoretical knowledge. Commenting on the bookish knowledge, Guru Nanak says:

Man may read cartloads of books: of books packs
he may study;
Boatful of books, books filling cellars he may read;
All the years of life, months to study of books he
may devote;
His whole life with each breath he may study
Despite all this, saith Nanak, with God only one
deed,
Contemplation of the Name, shall be approved
All the rest is effort wasted in egoism.

(Ibid, P. 467, tr. G.S. Talib, *Sri Guru Granth Sahib*,
Vol. 2)

Nevertheless, spirituality should be the primary concern of education. It indicates to the manner of living a life or the art of deploying practical wisdom in each context and on each occasion. A learned man should be the pursuer of values both in contemplative acts as well as in practical conduct. There should be complete coordination of belief and behaviour which promotes inner culture. Culture is often defined as ‘that wealth of awareness, those modes of perception and feeling, those attitudes and dispositions that contribute to the richness, refinement and strength of man’s spirit without making any visible addition to his external possessions. Hence any philosophy of education should have two main objectives viz., cultivation of inner harmony and improvement of society which is possible not by forcing a program of social reform down its throat through the schools or otherwise but by the improvement of the individual who compose it. No doubt the modern education does a great deed to raise our material standards but what is most urgently needed is the realization of spiritual potentialities of man. Man lives on the surface level passing through a succession of sensations. That is why, in the midst of plenty, man suffers from spiritual poverty which leads to a sense of alienation, restlessness and distraction. The inner harmony is possible by controlling the mind and changing its direction from worldly allurements to eternal God; by rising above pretensions and by contemplating God Whose presence is all-pervading. Any type of transformation at the individual as well as at the social level needs a proper kind of education grounded in spiritual values, which can give a coherent interpretation of human life and experience.

According to *Guru Granth Sahib*, education should have a moral basis and its objective should be to inculcate moral qualities in man to promote inter-personal, societal, and intra-personal relations. The cultivation of virtues is an imperative to become

both a good person and a good citizen. Man’s potential human excellence is made actual through the process of education, which define, refine and cultivate morality. To realize one’s original nature is not a wholly subjective voyage of interiority but is a transformation by contemplation and realization of Guru’s word. Guru Nanak calls that person educated or learned who understands the essence of knowledge and realises the divine presence in all beings. In this way, he transcends from his ‘ego-consciousness’. Egocentricity is the cause of man’s nescience or his isolation from his fellow-beings. Stressing on the spiritual aspect of education, there is condemnation of so-called learned persons (*pandits*) and hypocrite mendicants who being indulged in duality act in accordance with the three modes. Being professional, the *pandits* read the sacred texts to earn money. Such type of reading had no effect on them and could not eliminate their ego. The reading of sacred texts for the sake of money, without realizing their inner essence is defined as ‘the load of the sandalwood upon a donkey’s back.’ Only that *pandit* is learned who reflecting on the word, finds its quintessence and remains attuned to Divine Name. A truly educated man should not dissipate his energy in minor squabbles and group conflicts. Rivalry, anger, greed and jealousy are the lower sides of human nature which should be restrained to maintain social harmony. He should not be bound by any prejudices, assumptions, traditions or dogmas. He must be stern with himself but charitable to others. Instead of blaming others, he must analyse his own self. This virtue of self-analysis or self-introspection provides chance for the perfection of man. The ultimate objective of a learned man should be to know the truth but this could have been possible not only through the accumulation of knowledge but also through the implementation of that knowledge in practical life. There should be coordination between speech, understanding and knowing of an educated person.

To recapitulate, the philosophy of education, as depicted in *Guru Granth Sahib*, is an integral part of the philosophy of life based on the ontological principles. It stresses on the philosophical outlook and an integral way of life. The main objective of education should be the cultivation of moral and spiritual values. Mere reading of books and accumulation of knowledge is of no avail. Reflection and implementation of knowledge are of utmost importance. This philosophy of education is holistic, humanistic, liberal, dynamic and universal and is therefore, applicable to all ages to come.

Courtesy : *Journal of Sikh Studies*, 2005

10 ਜੁਲਾਈ, 1919

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ

ਜਦ ਕਦੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਦ ਪੰਜਾਬ ਨਿਵਾਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅਣੋਖੀ ਜਹੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਦਿਨਾਂ ਨੇ ਮੋੜਾ ਲਾਇਆ, ਸਮੇਂ ਨੇ ਗੇੜ ਖਾਧਾ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁਛ ਗਿਣਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਹੋਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਏਹ ਦੇਖਕੇ ਅੱਜ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖ ਪਰਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਅਨੇਕ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਬਲ ਨਾਲ ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਮੋਲਕ ਸਮਾਂ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਧੰਨ ਭਾਗ!

ਜਦ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਇਹ ਜਾਣਕੇ ਕਿ 'ਸਿੱਖ' ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾੜ੍ਹ ਦੇ ਟੈਹਲੇ ਵਾਸਤੇ ਬਣਿਆਂ ਹੈ ਹਰ ਲੋੜਵੰਦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਹੱਕ ਸਕੜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਲੈਣ ਤਦ ਕੀ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕੋਈ ਬੀ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮੋਲਕ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੁਛ ਹਿੱਸਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖਰਚ ਕਰੋਣ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖ ਸੱਕੇ, ਜਿਸ ਪੰਥ ਰੂਪੀ ਬੂਟੇ ਦੇ ਕਿ ਉਹ ਸੁੱਖੀ ਲੱਧੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤਿ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਫਲ ਹਨ?

ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਵਿਦਿਆ ਦੇ ਰੋਗ ਨੇ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਿ ਪੰਥ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਖ ਤਦ ਤਕ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਪੰਥ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਵਿਦਿਆ ਨਾ ਪੜ੍ਹ ਲਵੇ, ਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਬੱਚਾ ਬੱਚਾ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਾਤ ਭਾਖਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਮਿਲਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਾਤ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਤਦ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸਤਕ ਨਵੇਂ ਬਣਾਕੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਲਥਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਨਾ ਛਾਪ ਦੇਣ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ ਪ੍ਰਬੀਨ ਸਿੱਖ ਅਜ ਕਲ ਇਕ ਚੰਗੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਧਨੀ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਛ ਦਰਦ ਪੰਥ ਦੀ ਔਕੜ ਵਾਸਤੇ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ-ਘੰਟਾ ਪੰਥ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਟੈਹਲੇ ਹਿਤ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤਦ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਡਾਕਟਰੀ, ਬੋਟੈਨੀ, ਗਣਤ ਵਿਦਿਆ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਇਤਹਾਸ, ਮਕੈਨਿਕ, ਸਰਵੇ ਡਰਾਇੰਗ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ, ਸਿਲਪਕਾਰੀ ਆਦਿਕ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਹਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਇੰਨਾ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਅੱਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਨਾ ਰਹੇ, ਤੇ ਗਰੀਬ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਪੰਜਾਬੀ ਬੀ ਜਿਸ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਪਰਬੀਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁਣ, ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਖਰਚ ਤੇ ਮੋਹਨਤ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਦਵਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੀ ਆ ਜਾਣ।

ਤਾਂਤੇ ਐ ਸੁਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨੋ! ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹੀ ਮਾਣ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਬਿਨੈ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਪਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਤਨ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕਿਆ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਦਰਦ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ? ਕਿਆ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਦੇਸ ਭਾਖਾ ਵਾਸਤੇ ਖੂਨ ਹੈ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸਰਦ ਹੋ ਗਿਆ? ਕਿਆ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੁਹਾਡੀ ਵੱਲੋਂ ਆਸ ਤੋੜ ਲੈਣ?

ਹੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨੋ! ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਕਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹੋਣ ਦਾ ਚੁੱਕਣ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਉਹ ਜੋਸ਼ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ? ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫ਼ੈਂਸ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਨਵੀਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀਆਂ ਛਾਪਣ ਦੀ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਗੋਹੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪੂਣੀ ਬੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਧੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੋ ਬੀਰ ਬਾਂਕੇ ਸਿੱਖ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਤੱਕ ਵਾਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਆ ਉਹ ਹੁਣ ਐਸੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਗਏ ਹਨ? ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਾ ਵਾਰੋ! ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਨਾ ਦਿਓ! ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਨਾ ਦਿਓ! ਇਕ ਸਾਲ ਹੀ ਦਿਓ! ਨਹੀਂ! ਨਹੀਂ! ਇਕ ਸਾਲ ਦਾ ਭੀ ਕੁਛ ਹਿਸਾ, ਸੋ ਬੀ ਦਿਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਘੰਟਾ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਰੋਜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦਿਓ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸਾਂਭ ਲਓ। ਆਓ ਵਿਦਵਾਨ ਪਤਵੰਤਿਓ! ਅੱਜ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਦੈਹਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਓ ਉਪਕਾਰੀ ਵਿਦਵਾਨੋ! ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਅਜੇ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਮਾਦਾ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਲਧੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਦੇ ਵੀਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਓ! ਅੱਜ ਆਪ ਦੀ ਅਣਖ ਰੂਪੀ ਜੁਆਲਾ ਕਿਥੇ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਪਰਚੰਡ ਹੋਕੇ ਦਿਖਾਵੇ ਤੇ ਅਵਿਦਿਆ ਤੇ ਆਲਸ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿਖਾਵੇ। ਛੇਤੀ ਇਕ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਯੋਗ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਾਜਰ ਨਾਜਰ ਜਾਣ ਕੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕਰਨ ਤੇ ਜੋ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਜਿਸ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਪੁਰ ਲਿਖਣਾ ਹੋਵੇ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਖਬਰ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਣ। ਅਖਬਾਰ ਹੈਥ ਤਦ ਰੱਖਣ, ਫੇਰ ਅਗਲੀ ਕਾਨਫ਼ੈਂਸ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੀ ਭੇਟਾ ਜਾ ਕਰਨ।

ਦਾਸ— ਇਕ ਦਰਦੀ, ਦੇਸ ਅਰਥ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼

{ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗ-੫੬੦, ਸੰਬੰਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-੩੪੬੭}

ਮੂਲ

ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੩, ਚਉਪਦਾ ੯-੧੨

ਅਰਥ

ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੩॥ ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ॥ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸੇਵਾ ਨ ਹੋਵਈ ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ॥੧॥

ਹਰਿ ਚੇਤਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਤੂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਇ॥ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਹਿ ਤਾ ਹਰਿ ਮਿਲੈ ਤਾ ਵਿਚਹੁ ਹਉਮੈ ਜਾਇ॥ਰਹਾਉ॥

ਹਉਮੈ ਸਭੁ ਸਰੀਰੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਓਪਤਿ ਹੋਇ॥ ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਗੁਬਾਰੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਬੁਝਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ॥੨॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਿਆ ਜਾਇ॥ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥੩॥

ਨਾਨਕ ਸਤਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਹਉਮੈ ਗਈ ਤਾ ਸਚੁ ਵਸਿਆ ਮਨਿ ਆਇ॥ ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸਚਿ ਰਹੈ ਸਚੇ ਸੇਵਿ ਸਮਾਇ॥੪॥੯॥੧੨॥

ਹਉਮੈ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਥਾਂ (= ਇਕ ਦਿਲ) ਵਿਚ (ਇਕੱਠੇ) ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। (ਦਿਲ) ਵਿਚ ਹਉਮੈ (ਧਾਰੀ ਰੱਖਣ ਨਾਲ) ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ (ਜੋ ਕਰੋ) ਤਦ ਮਨ ਅਜਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਮਨ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕੱਤਿਆ ਬਿਰਥਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)॥੧॥

ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ! ਤੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ (ਪਰ ਨਾਲ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਚਾਰਿਆ ਬਚਨ (ਭਾਵ ਹੁਕਮ ਬੀ) ਕਮਾ। ਜੇ (ਗੁਰੂ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਮੰਨੇਗਾ ਤਾਂ (ਤੈਨੂੰ) ਹਰੀ ਮਿਲ ਪਏਗਾ (ਤਦ ਮੇਰੇ ਦਿਲ) ਵਿਚੋਂ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ॥ਰਹਾਉ॥

(ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ) ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਹੀ (ਜੀਵ ਦੀ) ਉਤਪਤੀ ਹੈ, (ਤੇ ਇਹ) ਸਰੀਰ ਬੀ ਸਾਰਾ ਹਉਮੈ (ਦਾ ਹੀ ਪੁਤਲਾ) ਹੈ। (ਪਰ) ਹਉਮੈ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹਨੇਰਾ ਹੈ ਹਉਮੈ (ਦਿਲ) ਵਿਚ (ਹੁੰਦਿਆਂ) ਕੋਈ (ਅਪਣੇ ਆਤਮ ਅਸਲੇ ਨੂੰ) ਲਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ॥੨॥

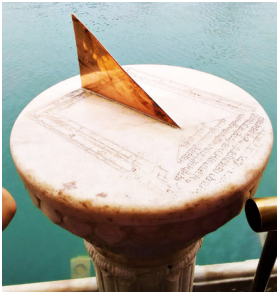
ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ (ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਸਮਝੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਜੀਵ ਬੰਧਾਇਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਭਾਵ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆ ਕੇ ਵਸਦਾ॥੩॥

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਜਿਸਦੀ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆਂ (ਜਦ) ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਤਦ (ਉਸਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ 'ਸੱਚ' ਆ ਵਸਿਆ। (ਉਹ ਫਿਰ) ਸੱਚ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੱਚ ਵਿਚ ਹੀ (ਟਿਕਿਆ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੱਚੇ (= ਸਤਿਜ ਸਰੂਪ) ਨੂੰ ਸੇਵਦਾ (ਉਸੇ ਵਿਚ) ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੪॥੯॥੧੨॥

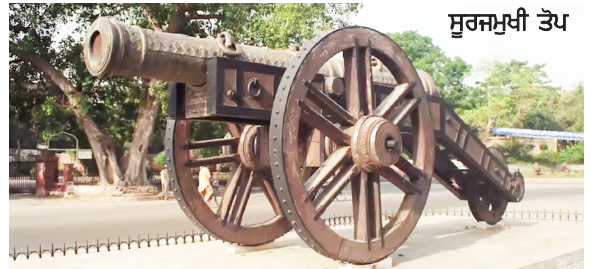
ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਗਿਆਨੀ - ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ

ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ, ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਘੜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ।

ਮਜੀਠਾ ਪਿੰਡ 'ਚ ਸਰਦਾਰ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮੇ ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ 'ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਦਰ' ਸਨ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਿਰਤੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਂਗੜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਬਣੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦੁੱਰਾਨੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁੱਜਰ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ 1767 ਤੋਂ 1799 ਈ. ਤਕ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਰਹੇ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉੜੀ ਰਾਹੀਂ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਪੱਥਰ ਦੇ ਉਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਇਕ ਟੁਕੜੇ ਦੀ ਤਿਕੋਣ ਬਣੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਥੱਲੇ ਕੁਝ ਅੰਕ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਉਹ ਘੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਖੋਜ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਧੁੱਪ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਂ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ

ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਘੜੀ ਸੀ ਤੇ ਖਾਸ ਗੱਲ ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ। ਇਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਇਕ ਖਾਸ ਵਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੰਟੇ, ਮਿਤੀ, ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਦਿਨ, ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਘੜੀ ਹੈ ਜੋ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਘੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਸ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਤੋਪ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਟੀਲ ਦੀ ਬਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤੋਪ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਤੋਪ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਪ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੋਲੇ ਦਾਗਣ ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਬੈਰਲ ਗਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਜਦਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੈਰਲ ਨੂੰ ਰੇਤਾ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਠੰਢਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਫ਼ਰ ਜੰਗ, ਜੰਗੇ ਬਿਜਲੀ, ਫਤਿਹ ਜੰਗ, ਜਬਰ ਜੰਗ ਤੋਪਾਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਬਣਾਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਨੀਆ ਕੋਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਹਲਕੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਤੋਪਾਂ ਜੰਮੂ, ਲੱਦਾਖ ਤੇ ਤਿੱਬਤ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਿੰਨ ਨਾਲੀਆਂ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ (Tripple Barrel Gun) ਵੀ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਈਜ਼ਾਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੈਲੰਡਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਕੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ 'ਚ ਵੀ ਨਾਂ ਕਮਾਇਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਜਦਕਿ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਵਿਗਿਆਨੀ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਦੀਆਂ ਲੱਭਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣੀਏ ਤੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੀਏ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰੀਏ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੱਭਤਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਸਿੱਖ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਸਰਬ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਸਕੇ। ✨